

Principiul loialității constituționale în dreptul românesc - formă fără fond sau metaforă a statului de drept?

The principle of constitutional loyalty in the Romanian legal system – is it a mimesis or a metaphor for the rule of law?

Le principe de loyauté constitutionnelle dans le droit roumain - est-il une forme sans fond ou une métaphore pour l'état de droit?

Nae Bogdan - Florin

Rezumat:

Dreptul obiectiv este un sistem, ale cărui coeziune și finalitate sunt reglate de reguli denumite „principii”. În sistemul românesc de drept și-a făcut apariția, relativ recent, un nou principiu, plastic denumit „principiul loialității constituționale”. Realitatea dreptului comparat ne relevă însă că sorgintea principiului loialității constituționale nu este românească. Se pune deci problema: este acesta un simplu mimetism sau, din contră, este un împrumut insiprat, adaptat la specificitățile și la necesitățile sociale, politice și juridice din România? Răspunsul la această întrebare nu poate fi găsit decât printr-o analiză a jurisprudenței în materie a Curții Constituționale a României, judecătorul constituțional fiind cel ce „a dat viață” acestuia în dreptul nostru. Vom observa că principiul loialității constituționale capătă noi trăsături în jurisprudența constituțională românească, noi funcții și valențe în democrația constituțională autohtonă și o vocație de aplicare din ce în ce mai extinsă.

Cuvinte-cheie: Constituție, Curtea Constituțională, separația puterilor în stat, supremația Constituției.

Abstract:

Law is a system, the cohesion and goals of which are adjusted by rules called “principles”. Lately, in the Romanian legal system has emerged a new principle, which is suggestively called “the principle of constitutional loyalty”. However, a comparative approach reveals this principle is not of Romanian origin. Thus, one question arises: whether this principle is a mere mimetism or an inspired import, adaptated to the Romanian social, political and legal distinctiveness and exigences? The answer can only be found by analysing the jurisprudence of the Constituional Court of Romania, as the constitutional judge “brought to life” this principle in the Romanian legal system. As will be shown, the principle of constitutional loyalty acquires new accents in the Romanian constitutional jurisprudence, new functions in the Romanian constitutional democracy and an increasing application.

Keywords: Constitution, Constitutional Court, separation of powers, supremacy of the Constitution.

Résumé:

Le droit est un système et la cohésion et le but de ce système sont réglées par règles appelées <<principes>>. Récemment, dans le système de droit roumain est apparu un nouveau principe, suggestivement appelé <<le principe de loyauté constitutionnelle>>. Mais dans une vision comparatiste on observe que l'origine de ce principe n'est pas roumaine. Par consequent, une question résulte: est le principe de loyauté constitutionnelle un mimétisme ou un emprunt inspire, adapté aux les spécificités et aux les nécessités sociales, politiques et juridiques roumaines? Le

réponse peut être trouvé seulement par l'analyse de la jurisprudence de la Cour Constitutionnelle de la Roumanie, car le juge constitutionnel <<a donné vie>> a ce principe dans le droit roumain. On va observer que le principe de loyauté constitutionnelle obtient des nouvelles particularités dans la jurisprudence constitutionnelle roumaine, des nouvelles fonctionnalités dans la démocratie constitutionnelle roumaine et une application augmentée.

Mots-clés: Constitution, Cour Constitutionnelle, séparation des pouvoirs, suprématie de la Constitution.

Motto: „Principiile de drept dau vieții sociale o directivă și o coeziune, îi dau principiile de organizare, fără de care o societate nu poate exista.”¹

I. Prolegomene

Dreptul - văzut în accepția sa de *norma agendi* - este un sistem.² Una dintre proprietățile sau trăsăturile sistemului dreptului, aplicare a uneia dintre proprietățile sistemului la cazul concret reprezentat de dreptul obiectiv, este caracterul organizat.³ Organizarea internă a sistemului dreptului are la bază relații complexe, legic determinate între părțile sale componente - ramurile dreptului, mai mult sau mai puțin încadrabile într-una sau alta dintre clasicele diviziuni ale dreptului obiectiv: public, respectiv privat.⁴ La rândul lor, aceste părți componente ale sistemului dreptului sunt sisteme față de propriile componente - instituțiile juridice -, care și ele se manifestă ca sisteme față de elementele ce le alcătuiesc - normele juridice⁵; de altfel, în doctrina de teoria generală a dreptului, norma juridică a fost metaforic calificată drept „sistemul juridic elementar”⁶. Sistemul dreptului pare, cel puțin *prima facie*, a avea, așadar, o structură arborescentă, ramificată. Plastic, am putea spune că „rădăcina” sistemului este norma juridică. Apoi, ca orice sistem, dreptul se caracterizează prin coerență, printr-o ordine specifică, relativ stabilă, ce presupune relații de coordonare și de subordonare între întreg și părțile componente, precum și între părțile componente însele.

Așadar, deși *per excellentiam* normativ, sistemul dreptului este el însuși „normat”, structurat, guvernat de anumite reguli, căci altfel ar fi periclitată nu doar finalitatea sistemului, ci însăși existența sa. Prescripțiile normative structurante pentru un sistem și hotărâtoare pentru coordonatele sale de evoluție sunt denumite, de regulă, „principii”, de la latinescul *principium*, cu sensurile: „început”, „obârșie”, „element fundamental”⁷. Principiile generale ale unui sistem constituie, așadar, „ansamblul propozițiilor directe care le sunt subordonate atât structura, cât și

¹ Gusti, D., apud Ionescu, C., „Tratat de drept constituțional contemporan”, ed. 2, Ed. C. H. Beck, București, 2008, p.4.

² Pentru proprietățile sistemului, în general, și ale sistemului dreptului, în particular, a se vedea, cu aparatul doctrinar acolo indicat, Deleanu, I., „Instituții și proceduri constituționale - în dreptul român și în dreptul comparat”, Ed. C. H. Beck, București, 2006, pp. 3-12.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, pp. 14-16, pentru evocarea limitărilor acestei *summa divisio* a dreptului.

⁵ Ea însăși având o structură logico-juridică tripartită, mai mult sau mai puțin decelabilă *in concreto*. Pentru considerații asupra structurii logico-juridice a normei de drept, a se vedea Popa, N., „Teoria generală a dreptului”, ed. 3, Ed. C. H. Beck, București, 2008, pp. 124-127.

⁶ *Ibidem*, p.64.

⁷ *Ibidem*, p. 90.

dezvoltarea sistemului”⁸. În doctrina juridică s-a arătat că există trei categorii de principii juridice, în funcție de vocația aplicării lor: fundamentale, ce guvernează întregul sistem al dreptului și străbat întregul edificiu normativ al statului român, generale - aplicabile pentru o anumită ramură a dreptului-, respectiv principii speciale - specifice uneia, mai multor instituții juridice sau chiar unei părți dintr-o instituție juridică dintr-o ramură de drept determinată⁹.

Pentru ca o regulă să fie susceptibilă de încadrare într-una dintre cele trei categorii de principii mai sus ilustrate, nu este imperativ ca ea să fie exprimată în forma legii - *lato sensu* -, adică nu este o condiție *sine qua non* ca ea să fie „convertită” într-o normă juridică. Cu alte cuvinte, un principiu de drept poate fie să primească consacrare din partea legiuitorului¹⁰, fiind „prins” într-o normă juridică¹¹, fie să existe la nivel aparent metajuridic¹², adică fără a fi înglobat într-o regulă edictată de o autoritate publică ce are (și) atribuții de adoptare de acte normative.

Plasarea unei anumite enunț director în cadrul tripticului nu este o operațiune lipsită de dificultăți și nici de finalitate practică, din cel puțin următoarele considerente: lipsa unor reglementări juridice clare care să califice *expressis verbis* un astfel de enunț drept principiu, iar apoi să-l încadreze în triada sus-evocată¹³, contradicțiile prezente în doctrina juridică cu privire la numărul, întinderea, denumirea, conținutul etc. unor astfel de posibile principii, sensul și trăsăturile, dacă nu subiective, cel puțin variabile spațio-temporal ale noțiunii de „principiu al dreptului”, practica judiciară în materie, adeseori neunitară, antinomiile din cadrul aceluiași text normativ; finalitatea practică a acestei operațiuni constă, desigur, în determinarea naturii juridice, a regimului juridic - mai ales a sferei de aplicare -, a modalităților corecte de interpretare ale acestor principii, spre a fi aplicate în concordanță cu scopul pentru care au fost instituționalizate sau măcar „sugerate” și cu voința legiuitorului¹⁴.

⁸ Buch., H., „La nature des principes généraux du droit”, în „Rapports belges au VIème Congrès international de droit comparé”, Bruxelles, 1962, p. 67, apud Dănișor, D. C., „Constituția României comentată. Titlul I. Principiile generale”, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p.5.

⁹ Beleiu, Gh., „Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil.”, ed. a XI-a, revăzută și adăugită de Nicolae, M., Trușcă, P., Ed. Universul Juridic, București, 2007, pp. 18-24.

¹⁰ Apreciem că, dat fiind rolul lor structurant, este necesar și firesc ca principiile dreptului, indiferent de categorie, dacă sunt consfințite la nivel normativ, să fie consfințite prin acte normative cu forță juridică *cel puțin* egală cu a legii ordinare, deci prin norme de reglementare primară a unor relații sociale.

¹¹ Caz în care efectele juridice ale principiului se produc în mod mijlocit, prin norma respectivă, normă al cărei conținut rezidă în sau are la bază principiul în cauză.

¹² Nivelul este doar *aparent* metajuridic (sau extrajuridic), căci principiul respectiv continuă să producă efecte *juridice* - mai dificil de sesizat, într-adevăr; întrucât el „străbate” întreaga legislație în domeniu, poate fi degajat prin interpretarea - de obicei sistematică - a normelor juridice ce reglementează o categorie determinată de relații sociale. Degajarea este, de regulă, opera instanțelor judecătorești, precum și a altor autorități publice care îndeplinesc (și) atribuții de jurisdicție. Unele dintre ele sunt degajate de către doctrinari, primind eficiență pe calea recunoașterii judiciare sau, mai larg, jurisdicționale. Pentru o soluție legislativă novatoare și relativ recentă, în care principiilor generale ale dreptului li se atribuie, într-o anumită ipoteză, calitatea de izvor direct, autonom de drept, a se vedea art. 1 alin. (1) și (2) din C. civ. (Legea nr. 287/2009 privind Codul civil, republicată, Monitorul Oficial, nr. 505 din 15 iulie 2011).

¹³ De altfel, însuși textul constituțional relevă această dificultate: în Titlul I, deși intitulat marginal „Principii generale”, constituantul român - originar ori, după caz, derivat - a introdus reglementări care nu numai că nu sunt principii fundamentale ale dreptului românesc, unele fiind principii generale ale dreptului constituțional ori ale unor instituții juridice ale acestei ramuri de drept, ci chiar pot fi, fără probleme, calificate drept principii generale ale altor ramuri ale dreptului sau, după caz, ale altor instituții din alte ramuri ale dreptului românesc. Mai mult, ezitant, legiuitorul consituant pare a fi optat pentru dispararea unor principii fundamentale ale dreptului românesc în alte dispoziții constituționale, ce exced deci cadrului tehnico-juridic al Titlului I al Legii fundamentale. Pentru analiza problemelor de structură ale Titlului I din Constituția României, a se vedea Dănișor, D. C., *op. cit.*, pp. 9-11.

¹⁴ *Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur*, adică interpretarea trebuie să fie favorabilă, capabilă să conserve „voința” legilor (Celsus, D. 1.3.18).

În mod evident, principiile desprinse din spiritul reglementării pun probleme și mai mari atât teoreticienilor, cât și practicienilor dreptului. Cu toate acestea, însăși Curtea Constituțională a României pare a arăta că înțelege să verifice constituționalitatea unor dispoziții din acte normative nu doar prin raportare la normele formal constituționale¹⁵, ci și luând ca sisteme de referință norme doar material constituționale, „metaconstituționale”¹⁶, precum și un sistem axiologic mai mult sau mai puțin conturat¹⁷.

Relativ recent, în peisajul juridic românesc și-a făcut apariția un nou principiu, plastic denumit - mai întâi în jurisprudența Curții Constituționale, iar apoi în doctrina de drept constituțional - „principiul loialității constituționale”¹⁸.

II. Originea principiului loialității constituționale¹⁹

În ceea ce privește sorgintea principiului loialității constituționale, s-ar părea că acest principiu a fost degajat pentru prima dată de către Curtea Constituțională Federală din Germania din dispozițiile Constituției Germaniei²⁰, mai întâi la nivelul relațiilor dintre landuri și Federație - așa-numitul „principiu constituțional al loialității federale” (*Bundestreue*) sau „principiul conduitei favorabile în raport cu Federația” (*bundesfreundliches Verhalten*), principiu care obligă atât landurile, cât și Federația să-și acorde respect reciproc în cadrul acțiunilor lor. Prin analogie cu acest principiu, persoane fizice care au sesizat instanța germană de contencios constituțional²¹ cu privire la viciul de neconstituționalitate al unei legi au susținut că există și un principiu al loialității (sau al colaborării, în denumirea în care a fost el invocat pentru prima dată) și al respectului reciproc între organele constituționale ale Federației. La acea dată, Curtea a lăsat fără răspuns chestiunea existenței unui atare principiu, părănd a o infirma în mod tacit. Cu toate acestea, ulterior,

¹⁵ Asupra distincției dintre constituție în sens material și constituție în sens formal, a se vedea Deleanu, I., *op. cit.*, pp. 210-215, Muraru, I., Tănănescu, E.S., „Drept constituțional și instituții politice”, vol. I, ed. 13, Ed. C. H. Beck, București, 2008, p. 59.

¹⁶ Considerăm grăitoare, în acest sens, dispozițiile art. 2 alin. (2) din Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale (Monitorul Oficial, nr. 807 din 3 decembrie 2010), potrivit cărora „Sunt neconstituționale prevederile actelor prevăzute la alin. (1), care încalcă dispozițiile sau *principiile* (s.n.) Constituției.”. Cu alte cuvinte, principiile desprinse din textul fundamental sunt asimilate, în ceea ce privește rolul lor de factor de referință în cadrul controlului de constituționalitate, dispozițiilor constituționale exprese.

¹⁷ *Exempli gratia*, în Decizia nr. 727 din 9 iulie 2012 (Monitorul Oficial, nr. 477 din 12 iulie 2012), instanța de contencios constituțional a statuat că „soluția legislativă care exclude de la controlul de constituționalitate hotărârile Parlamentului care afectează *valori și principii constituționale* (s.n.) este neconstituțională”. Un exemplu tipic de situație în care instanța de control constituțional a sancționat un principiu de natură constituțională - celebrul, controversatul și fetișizatul principiu al separației puterilor în stat, neprevăzut *in terminis* în “așezământul fundamental” la acea dată - ni-l oferă Decizia nr. 6 din 11 noiembrie 1992 (Monitorul Oficial, nr. 48 din 4 martie 1993).

¹⁸ Prin cuvântul „loialitate” în limbajul cotidian se înțelege „însușirea de a fi loial”, „sinceritate”, „lealitate” - Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, „Dicționarul explicativ al limbii române”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 686. Prin „loial” se înțelege „care își îndeplinește cu cinste obligațiile asumate”, „sincer”, „cinstit”, „leal” - *ibidem*. În cele ce urmează se va putea observa că în limbajul juridic aceste două noțiuni capătă, cel puțin în situațiile avute în vedere, un înțeles specific, distinct de cel din limbajul obișnuit.

¹⁹ Raportul național pentru cel de-al XV-lea Congres al Conferinței Curților Constituționale Europene, prezentat de Curtea Constituțională Federală din Germania [<http://www.ccr.ro/evenimente/AL-XV-LEA-CONGRES-AL-CONFERENCEI-CURILOR-CONSTITUZIONALE-EUROPENE>, pp. 6, 7, 44, accesat ultima dată la 8 martie 2013].

²⁰ Intrată în vigoare la 24 mai 1949.

²¹ Curtea Constituțională Federală din Germania poate fi sesizată și individual, de orice persoană fizică ce se consideră lezată în drepturile sale fundamentale de către autoritățile publice. În acest sens, a se vedea site-ul de Internet al Curții [<http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/organization/verfassungsbeschwerde.html> - accesat ultima dată la 8 martie 2013].

prin mai multe decizii pronunțate, Curtea Constituțională Federală a recunoscut *expressis verbis* existența acestui principiu.

În mod curios, Curtea a statuat că acest al doilea principiu nu presupune că un organ constituțional este obligat ca, mai înainte de a-și exercita competența printr-un mod în care să se intersecteze cu funcțiunile îndeplinite de un alt organ constituțional, să se consulte cu acesta din urmă, deși chiar substantivele „respect”, „loialitate” și mai ales „colaborare” din denumirea acestui principiu implică cel puțin o dimensiune a curtoaziei între autoritățile publice federale reglementate la nivel constituțional²².

Așadar, aceste principii constituționale nescrise, ale cooperării loiale între organe (fie la nivelul raporturilor dintre organele landurilor și cele ale Federației, fie la nivelul relațiilor dintre organele constituționale ale Federației), cărora Curtea Constituțională Federală le-a dat eficiență în jurisprudența sa, nu se analizează și se aplică de această autoritate publică *in abstracto*, ci în funcție de situația de fapt existentă în fiecare caz în parte.

III. Geneza, evoluția și dimensiunile principiului loialității constituționale în dreptul românesc. Sancțiunea principiului loialității constituționale – repere în jurisprudența Curții Constituționale

Ca orice alt principiu derivând mai ales din *mens legis*, principiul loialității constituționale s-a învederat prin interpretarea normelor juridice. Având în vedere faptul că în sistemul românesc de drept el a fost consacrat în jurisprudența Curții Constituționale a României²³, nu putea fi desprins decât din dispozițiile constituționale²⁴.

Principiul loialității constituționale a cunoscut în dreptul românesc o evoluție specifică, sub influența deciziilor pronunțate de Curtea Constituțională care, deși deloc numeroase, relevă modificările ce au intervenit în fizionomia acestui principiu, precum și importanța tot mai mare ce i se acordă în cadrul examenului de constituționalitate realizat de autoritatea de jurisdicție constituțională din România. Cu alte cuvinte, linia de evoluție a principiului loialității constituționale în dreptul nostru urmează linia de jurisprudență constituțională. Înainte de a porni în acest demers, o observație se impune: într-o jurisprudență constantă, Curtea Constituțională a statuat că puterea de lucru judecat se atașează nu numai dispozitivului deciziei pronunțate de aceasta, ci și considerentelor pe care se sprijină acesta²⁵. Așadar, potrivit art. 147 alin. (4) din

---

²² În mod curios deoarece, în ciuda celor expuse mai sus, în mai multe decizii, Curtea a interpretat principiul loialității federale (de conduită favorabilă în raport cu Federația, după care, cum am arătat mai sus, s-a modelat cel de-al doilea principiu) în sensul că îi impune Federației ca, înainte de a face uz de prerogativele de a emite instrucțiuni opozabile landurilor în anumite materii, să consulte landurile vizate (exceptând, desigur, situațiile de urgență). Or, în ambele cazuri, situația de fapt constă într-o imixtiune - fie a unei autorități publice de rang constituțional în competența alteia, fie a Federației în activitatea landurilor -, însă soluțiile date sunt divergente. *Ubi eadem est ratio, eadem solutio esse debet.*

²³ Deci pe cale pretoriană, ceea ce îi conferă, totodată, o flexibilitate ridicată, în funcție de coordonatele problemei de drept supuse Curții spre dezlegare.

²⁴ Date fiind, în principal, rolul constituțional al Curții de „garant al supremației Constituției” [art. 142 alin. (1) din Constituție] și împrejurarea că instanța constituțională „se pronunță numai asupra constituționalității actelor cu privire la care a fost sesizată” [art. 2 alin. (3) din Legea nr. 47/1992]. A se vedea și *supra*, nota de subsol nr. 16.

²⁵ A se vedea, în acest sens, Decizia Plenului Curții Constituționale nr. 1 din 17 ianuarie 1995 (Monitorul Oficial, nr. 16 din 26 ianuarie 1995), Decizia Curții Constituționale nr. 414 din 14 aprilie 2010 (Monitorul Oficial, nr. 291 din 4 mai 2010), Decizia Curții Constituționale nr. 415 din 14 aprilie 2010 (Monitorul Oficial, nr. 294 din 5 mai 2010).

Constituție, de la data publicării deciziei Curții în Monitorul Oficial, atât dispozitivul, cât și considerentele acesteia sunt general obligatorii, deci se impun cu aceeași forță tuturor subiectelor de drept²⁶. Această observație se impune întrucât se observă că, în - deocamdată - puținele decizii în care este adus în discuție, principiul loialității constituționale, într-una sau alta dintre formele sale, a fost uneori reținut de instanța de contencios constituțional doar în considerentele unor decizii pronunțate, nu și în dispozitivul acestora, ceea ce nu poate și nu trebuie să ducă la concluzia neadmiterii existenței sale de către Curte în situația în care doar în considerentele unei decizii s-ar găsi referiri la acesta.

Spre deosebire de sistemul german de drept, în dreptul nostru instanța de contencios constituțional pare să fi dat trei „fațete” principiului loialității constituționale²⁷: comportamentul loial al autorităților publice față de Legea fundamentală, comportamentul loial reciproc al autorităților publice în raporturile instituționale dintre ele, respectiv comportamentul loial al autorităților publice chemate să aducă la îndeplinire voința populară față de această voință. Ca atare, nu poate fi vorba despre un simplu mimetism, ci, eventual, despre un transplant juridic²⁸, cu adaptarea însă a acestui principiu la specificitățile sistemului dreptului românesc. Spre exemplu, în dreptul nostru principiul comportamentului loial al autorităților publice în raporturile dintre ele se manifestă la un singur nivel, pentru simplul fapt că România, spre deosebire de Germania, este un stat unitar.

Geneza principiului loialității constituționale în dreptul românesc poate fi considerată că începe odată cu anul 2007, când, printr-o decizie având ca obiect soluționarea unui conflict juridic de natură constituțională dintre Președintele României și Guvernul României²⁹, Curtea Constituțională a statuat că „(...)raporturile instituționale dintre primul-ministru și Guvern, pe de o parte, și Președintele României, pe de altă parte, trebuie să funcționeze în *cadru constituțional al loialității și al colaborării* (s.n.), pentru realizarea atribuțiilor constituționale distinct reglementate pentru fiecare dintre autorități; colaborarea dintre autorități este condiție necesară și esențială pentru buna funcționare a autorităților publice ale statului”. Curtea pare să opereze astfel în mod implicit o distincție între conceptele de „loialitate”, respectiv „colaborare”, precum și să sublinieze totodată existența unei relații între aceste două concepte prin plasarea amândurora în același context - al raporturilor instituționale dintre autorităților publice³⁰. Așadar, inițial, Curtea nu a realizat nicio circumstanțiere a realității evocate de expresia „cadru constituțional al loialității”, ci s-a mulțumit doar să precizeze rolul de condiție *sine qua non* pentru funcționarea efectivă a „autorităților publice ale statului” (*sic!*) pe care îl îndeplinește colaborarea instituțională a acestora, precizare susceptibilă de a fi interpretată ca negare sau neglijare implicită a acestui rol pentru loialitatea sus-evocată. De asemenea, Curtea nu a menționat temeiul constituțional³¹ - interpretarea uneia sau a mai multor norme din Legea fundamentală ori desprinderea acestei concluzii din spiritul reglementărilor constituționale - potrivit căruia raporturile instituționale dintre autoritățile publice³² trebuie să se

²⁶ Art. 147 alin. (4) teza a II-a din Constituție prevede că, de la data publicării în Monitorul Oficial, deciziile Curții sunt general obligatorii, neinstituind în acest sens nicio distincție între considerente și dispozitiv. *Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus.*

²⁷ Nu făcând uz de *analogia legis*, precum instanța germană, întrucât nu existau - și nu există - premisele necesare, adică dispoziții constituționale relative la situații similare, ci mai degrabă apelând la interpretarea sistematică și istorico-teleologică a Legii fundamentale, în special a Titlului III al acesteia.

²⁸ Realizat pe verticala geografiei, din sistemul german de drept în cel românesc.

²⁹ Decizia Curții Constituționale nr. 356 din 5 aprilie 2007 (Monitorul Oficial, nr. 322 din 14 mai 2007).

³⁰ Concluzie ce se poate desprinde din interpretarea gramaticală a enunțului din decizia avută în vedere.

³¹ Considerăm că izvorul acestui principiu nu poate fi decât Legea fundamentală, întrucât: Curtea, în virtutea rolului său de garant al supremației Constituției, examinează acte sau fapte juridice în raport cu dispozițiile constituționale (a se vedea și *supra*, notele de subsol nr. 16 și 24); însăși Curtea face referire la „cadru constituțional (s.n.) al loialității”.

³² Deși în speță este vorba despre raporturile din interiorul a ceea ce Constituția României numește „autoritatea executivă”, nu putem, într-o firească logică juridică, să nu admitem că, în subtext și în mod tacit, Curtea a avut în

manifeste într-un cadru loial. Mai mult, Curtea nu ridică necesitatea - sau chiar obligativitatea - întreținerii de raporturi loiale între autoritățile publice la rangul de principiu, așa cum avea să o facă în deciziile ulterioare. Este interesant că ideea de loialitate apare, de fapt, pentru prima oară în punctul de vedere exprimat de Președintele României³³, în care se arată că potrivit principiului separației și echilibrului puterilor în stat există nevoia de loialitate ce trebuie să fie prezentă în raporturile de colaborare între instituțiile statului, deși Curtea nu s-a oprit în considerente asupra ideii că această loialitate decurge din exigențele principiului separației și echilibrului puterilor în stat. Considerăm că s-ar putea vorbi despre existența, la acel moment, în jurisprudența Curții Constituționale a unui principiu al loialității constituționale *in nuce* și doar într-una dintre formele sale.

În anul 2008 Curtea a pronunțat o altă decizie în care se face referire la conceptul de „loialitate”³⁴, de această dată considerându-se că adoptarea de către Guvern a unei ordonanțe de urgență într-un domeniu în care Parlamentul legiferase foarte recent reprezintă un act prin care Guvernul obstrucționează aplicarea unei legi - *stricto sensu* -, în loc să o execute, respectiva ordonanță apărând ca „un refuz explicit al Guvernului de a aplica și executa legea votată de către Parlament și promulgată de Președintele României”. Prin aceasta, se arată, se încalcă „*comportamentul constituțional loial* (s.n.), comportament care rezultă din principiul separației și echilibrului puterilor”. Cel ce arată acestea este însă Avocatul Poporului, care a ridicat direct excepția de neconstituționalitate a unor dispoziții cuprinse în respectiva ordonanță de urgență. Dacă în decizia precedentă Curtea s-a aplecat, chiar și superficial, asupra conceptului de „loialitate” atunci când s-a făcut referire la acesta, de această dată instanța de contencios constituțional nu s-a mai referit nici măcar în subsidiar la respectivul concept, mulțumindu-se să motiveze neconstituționalitatea prevederilor din ordonanță supuse controlului - între altele - pe încălcarea art. 1 alin. (4) din Constituție, dar fără referire la loialitate, ci doar precizând la ce se referă principiul separației și echilibrului puterilor în cadrul democrației constituționale.

În anul 2012 însă Curtea a pronunțat mai multe decizii în care face referiri la principiul loialității constituționale.

Putem considera că în prima dintre acestea³⁵ sunt expuse considerente de principiu, care arată evoluția conceptului de „loialitate” în jurisprudența Curții Constituționale. De altfel, aceasta este prima decizie pronunțată în care loialitatea constituțională este calificată drept principiu: „Din perspectiva aceluiași *principiu* (s.n.) - al loialității constituționale-, Curtea mai reține că (...)”. De asemenea, Curtea face referire la importanța pe care o are în buna funcționare a statului de drept colaborarea dintre puterile statului³⁶, „care trebuie să se realizeze în spiritul normelor de loialitate

---

vedere echilibrul instituțional ce trebuie să existe în relațiile în care intră *toate* autoritățile publice una cu cealaltă, particularizând apoi pentru cazul reprezentat de relațiile dintre Președinte și Guvern.

³³ Este, de asemenea, interesant că ideea de loialitate apărea, doi ani mai târziu, în Raportul Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România, „Pentru consolidarea statului de drept”, prezentat la 14 ianuarie 2009 [http://www.presidency.ro/static/ordine/CPARPCR/Raport_CPAPPCR.pdf, accesat ultima dată la 9 martie 2013], în mai multe contexte: loialitatea față de Legea fundamentală, care îi unește pe cetățeni (p. 13), obligația autorităților publice de a coopera loial (p. 21), patriotismul fondat pe loialitatea față de „Actul fundamental” (p. 85).

³⁴ Decizia Curții Constituționale nr. 1221 din 12 noiembrie 2008 (Monitorul Oficial, nr. 804 din 2 decembrie 2008).

³⁵ Decizia Curții Constituționale nr. 51 din 25 ianuarie 2012 (Monitorul Oficial, nr. 90 din 3 februarie 2012).

³⁶ Folosirea cuvântului „puteri” ni se pare criticabilă din cel puțin două motive: în primul rând, însăși Constituția, atunci când se referă la „puteri” (care nu pot fi decât ale statului în ipoteza normativă avută în vedere) în art. 1 alin. (4), le și califică în mod limitativ drept „legislativă, executivă și judecătorească”; în al doilea rând, iată un exemplu de receptare greșită a conținutului acestui concept: într-o viziune rigidă, Curtea Constituțională, în jurisprudența sa, a statuat despre sine că nu face parte din „puterile” statului; amândouă motivele sunt de natură a înculca o concepție - principal greșită, de altfel - conform căreia colaboarea (și echilibrul) trebuie să existe numai între autoritățile publice care îndeplinesc cele trei clasice funcții ale statului, nu și între acestea și restul autorităților publice - deci cele care nu își găsesc reglementarea în Titlul III din Legea fundamentală sau care sunt reglementate în legislația subsecventă Constituției - ori între restul autorităților publice. Or, ne-am putea simplu și legitim întreba: ce altceva sunt aceste structuri statale, dacă nu „puteri”? Căci, la fel de bine ca cele reglementate în Titlul III al Constituției, și ele dispun de prerogative de putere publică în realizarea atribuțiilor ce le revin potrivit Constituției sau/și edificiiului normativ subsecvent. Pentru considerații asupra salvagărdării finalității dispozițiilor constituționale de la art. 1 alin. (4) și a evitării receptării

constituțională”. Cel puțin patru idei rezultă de aici: dimensiunea pe care o capătă această regulă a loialității - devenită, în viziunea Curții, principiu, deci normă (nescrisă) ce „normează” ea însăși sistemul dreptului (constituțional sau întregul sistem al dreptului românesc) - în cadrul relațiilor dintre autoritățile publice, datorită conotațiilor sale juridice, politice, sociale și morale; admiterea, la nivel pretorian, a legăturii indisolubile dintre cooperare și loialitate - colaborarea efectivă nu poate exista decât în condițiile și în limitele loialității; această colaborare trebuie să se realizeze și „în spiritul (s.n.) normelor de loialitate constituțională” - deci nu doar „în litera” lor; admiterea existenței unor asemenea „norme de loialitate constituțională”³⁷.

Într-o altă decizie³⁸ Curtea a reluat în considerente opinia exprimată în punctul de vedere al Biroului permanent al Senatului, conform căreia „regulamentul parlamentar trebuie interpretat și aplicat cu bună-credință și în spiritul loialității față de Legea fundamentală (s.n.)”³⁹. *Brevitatis causa* formulând, de această dată Curtea nu aduce în discuție comportamentul constituțional (adică circumscris de Constituție și sancționat, în caz de abuz, în temeiul acesteia) loial al autorităților publice în relațiile dintre ele, adică abținerea de la orice imixtiune nelegitimă și neconstituțională a uneia în sfera de activitate a celeilalte sau a celorlalte, ci în context se tratează problematica unui comportament loial al autorităților publice față de însăși Legea fundamentală. Se pune deci problema definirii comportamentului loial al autorităților publice față de Legea fundamentală. Întrucât Curtea face referire atât la buna-credință, cât și la funcționarea autorităților publice în spiritul loialității față de Constituție, rezultă că, în concepția judecătorului constituțional, relația dintre cele două concepte - buna-credință și loialitatea față de Legea fundamentală - nu poate fi una de identitate. La o analiză mai atentă, se observă că loialitatea față de Legea fundamentală nu poate să însemne decât respectarea dispozițiilor acesteia, adică realizarea de către autoritățile publice a atribuțiilor ce le-au fost conferite prin Constituție (și, eventual, dezvoltate prin legi cu forță juridică infraconstituțională) prin aplicarea corectă a normelor constituționale; în mod firesc, cum pentru ca orice normă juridică, pentru a fi aplicată, trebuie mai întâi interpretată, tot așa se întâmplă și cu normele fundamentale. Iar pentru ca această interpretare și aplicare să fie în acord cu Constituția, ele trebuie, bineînțeles, făcute cu bună-credință. Așadar, raportul dintre buna-credință și loialitatea autorităților publice față de Legea fundamentală este un raport ca de la mijloc sau instrument la scop sau interes.

Într-o altă decizie⁴⁰, Curtea, în contextul realizării unui demers comparatist - analizând instituția referendumului, cu cele două forme ale sale: consultativ, respectiv decizional -, pare să dea un alt înțeles principiului loialității constituționale. În speță, Curtea, invocând exemple din practica în materie a statelor democratice, arată că reprezentanții poporului trebuie să se supună voinței acestuia, chiar dacă aceasta a fost exprimată printr-un referendum așa-zis consultativ. Mai departe, Curtea arată că „Această interpretare se întemeiază și pe principiul loialității constituționale,

---

principiului separației puterilor în stat de o manieră funciară, a se vedea Deleanu, I., „Separația puterilor în stat - dogmă sau realitate?”, „Dreptul”, nr. 2-3/1991.

³⁷ Sintagma „loialitate constituțională”, într-o consecvență și corectă logică juridică, trebuie interpretată în sensul că această loialitate este reglementată în primul rând la nivel constituțional - desigur, aceasta neexcluzând posibilitatea ca, în limitele impuse de Legea fundamentală, prin legislația subsecventă să se reglementeze ceea ce am putea numi „relații de loialitate” sau „relații loiale” între autoritățile publice. Adjectivul „constituțională” nu poate duce decât în mod aberativ la concluzia că loialitatea trebuie să se manifeste numai în planul raporturilor dintre autoritățile publice reglementate la nivel constituțional; ține de existența și de logica statului de drept ca toate autoritățile publice să interacționeze în maniere loiale, fără excepții. În fapt, ceea ce Constituția admite sunt aparente excepții. Spre exemplu, faptul că Guvernul poate interveni cu reglementări primare prin ordonanțe de urgență, deci fără abilitare din partea Parlamentului, ci direct în temeiul art. 115 alin. (4) din Constituție, nu poate și nici nu trebuie să fie considerat un caz de „neloialitate” al unuia dintre reprezentanții executivului bicefal față de legislativ, din cel puțin două motive: Parlamentul are facultatea de a aproba sau respinge ordonanța; judecătorul constituțional va sancționa, în cadrul controlului de constituționalitate *a priori* sau *a posteriori*, comportamentul „neloial” al Guvernului prin constatarea neconstituționalității anumitor dispoziții din ordonanța de urgență sau chiar a ordonanței în integralitatea sa, aceasta din urmă mai ales în cazurile în care ordonanța este lovită de un viciu extrinsec de neconstituționalitate.

³⁸ Decizia Curții Constituționale nr. 209 din 7 martie 2012 (Monitorul Oficial, nr. 188 din 22 martie 2012).

³⁹ „(...) în spiritul unui comportament loial al autorității față de Constituție (...)”, se arată în punctul de vedere al Biroului permanent al Senatului.

⁴⁰ Decizia Curții Constituționale nr. 682 din 27 iunie 2012 (Monitorul Oficial, nr. 473 din 11 iulie 2012).

desprins și interpretat prin coroborarea dispozițiilor constituționale ale art. 1 - <<Statul român>>, art. 2 - <<Suveranitatea>> și art. 61 - <<Rolul și structura (Parlamentului)>>, principiu care, în această materie, impune ca autoritățile cu competențe decizionale în domeniile vizate de problematica supusă referendumului (în cazul de față Parlamentul) să ia în considerare, să analizeze și să identifice modalități de punere în practică a voinței exprimate de popor. O altă viziune asupra efectelor referendumului consultativ l-ar reduce pe acesta la un exercițiu pur formal, un simplu sondaj de opinie.” Așadar: pentru prima dată, Curtea dezvăluie temeiul constituțional al principiului loialității constituționale (sau, și mai important, dezvăluie că acest principiu *are* un temei constituțional, căci numai existența unui temei juridic ar putea să justifice sancțiunea acestuia și, totodată, numai reglementarea lui în Legea fundamentală ar îndritui justiția constituțională să verifice respectarea lui și, în caz de nerespectare, să pronunțe sancțiuni⁴¹) - acest principiu fiind deci degajat prin interpretarea sistematică a anumitor norme constituționale; prin precizarea semnificației principiului loialității constituționale în cazul determinat al punerii în aplicare a voinței poporului exprimate printr-un referendum, chiar și consultativ, decizia Curții ne oferă un prețios indiciu: extrapolând conținutul acestui principiu de la această situație de speță la o ipoteză general-abstractă, vom putea observa că principiul loialității constituționale - în accepția receptată aici de Curte - presupune respectarea, (chiar și) de către organele reprezentative⁴² (sau mai ales de acestea), a voinței suverane a poporului român. Presupune, cu alte cuvinte, loialitate față de popor, unicul titular al suveranității naționale - care, așa cum constant cum s-a arătat în doctrina de drept constituțional, este unică, inalienabilă și indivizibilă - potrivit art. 2 alin. (1) din Constituție, față de voința pe care acesta a exprimat-o în mod liber, chiar dacă nu în toate cazurile Constituția prevede obligativitatea respectării și a punerii în aplicare a acesteia (a se vedea, pe de o parte, art. 90 și, pe de altă parte, art. 95 și 151 din Constituție). În acest context, utilizarea adjectivului „constituțional” poate fi interpretată ca referindu-se la faptul că acest principiu a primit o reglementare la nivel constituțional - chiar dacă nu *in terminis*.

În considerentele unei alte decizii pronunțate, Curtea face referire la „obligația de loialitate constituțională”⁴³, ce le incumbă, categoric, autorităților publice. Tot aici Curtea reiterează teza, reținută deja în jurisprudența sa⁴⁴, conform căreia „hotărârea Parlamentului, ca orice act juridic, trebuie interpretată și aplicată cu bună-credință și în spiritul loialității față de Legea fundamentală”. Așadar: dacă în al doilea caz loialitatea constituțională este avută în vedere în sensul de loialitate față de dispozițiile constituționale, în primul caz, dată fiind generalitatea exprimării Curții, „obligația”⁴⁵ de loialitate constituțională” se poate referi fie la obligativitatea respectării Constituției, fie la obligativitatea ca o autoritate publică să fie organizată și, mai ales, să funcționeze fără imixțiuni neconstituționale în sfera de competență a celeilalte sau a celorlalte.

În cea mai recentă decizie în care se face referire la loialitatea constituțională⁴⁶, Curtea reiterează teoria obligativității interpretării și a aplicării regulamentului parlamentar „cu bună-credință și în spiritul loialității față de Legea fundamentală”, precum și a importanței pe care o are, pentru buna funcționare a statului de drept, „colaborarea dintre puterile statului, care ar trebui să se manifeste în spiritul normelor de loialitate constituțională”. De această dată însă Curtea se apleacă asupra poziției pe care o ocupă comportamentul loial în raport cu separația și echilibrul puterilor în stat: acesta este „o garanție a principiului separației și echilibrului puterilor în stat”.

---

⁴¹ „Să pronunțe”, iar nu „să pună în executare” sancțiuni - problema punerii în executare a deciziilor instanțelor de contencios constituțional este una pretutindeni extrem de spinoasă, excedând prezentului studiu. Principiul loialității constituționale, în două dintre formele sale, prezintă însă o importanță deosebită în materia punerii în executare a sancțiunilor dispuse de Curtea Constituțională.

⁴² În sensul art. 2 alin. (1) din Constituția României.

⁴³ Decizia Curții Constituționale nr. 727 din 24 iulie 2012 (Monitorul Oficial, nr. 516 din 25 iulie 2012).

⁴⁴ Este vorba despre Decizia nr. 209 din 7 martie 2012, evocată mai sus.

⁴⁵ Asupra inadecvării utilizării termenului „obligație” - de sorginte și cu conotații civiliste - în cadrul analizei conținutului raporturilor de drept public - în speță, de drept constituțional -, a se vedea Deleanu, I., „Drepturile subiective și abuzul de drept”, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 4.

⁴⁶ Decizia Curții Constituționale nr. 972 din 21 noiembrie 2012 (Monitorul Oficial, nr. 800 din 28 noiembrie 2012).

IV. Natura juridică a principiului loialității constituționale. Opozabilitatea principiului loialității constituționale

În analiza naturii juridice a principiului loialității constituționale, trebuie să ținem cont, pe de o parte, de realitatea că în dreptul românesc acest principiu a devenit deja unul cameleon, polimorfic, ce capătă un conținut distinct în raport de contextul în care este evocat și de domeniul în care este aplicat de judecătorul constituțional și, pe de altă parte, de conexitatea dintre acest principiu și alte principii sancționate de judecătorul constituțional.

În prima sa formă, *i.e.* principiul loialității constituționale ca „fair-play instituțional”⁴⁷, este, în mod evident, un principiu fundamental al dreptului, întrucât: decurge din principiul separației și echilibrului puterilor în stat⁴⁸ - el însuși calificat, potrivit unor opinii, drept principiu ce stă la temelia dreptului românesc⁴⁹ -, are o importanță deosebită pentru efectivă funcționare a statului de drept, este deci într-o indisolubilă relație cu dispozițiile normative ce se află la baza sistemului juridic într-un stat democratic, așa cum Adunarea constituantă originară a definit statul român în art. 1 din Constituție; această conduită instituțională loială vizează *toate* autoritățile publice, deci întreaga viață politico-juridico-statală. Considerăm de cuviință să amintim, în acest context, că în deja celebrul *Aviz al Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția)* adoptat la 14 decembrie 2012 și adresat României există numeroase referiri la respectul și la cooperarea loială care trebuie să existe între autoritățile publice, precum și un întreg capitol consacrat respectului reciproc și cooperării loiale dintre „instituții” (textul are, de fapt, în vedere autoritățile publice), în care se face vorbire în mod explicit despre principiul cooperării loiale dintre instituții⁵⁰, arătându-se că acesta capătă o importanță deosebită în cazul în care instituții politice sunt conduse de persoane având „culori politice” diferite. În acest caz, apreciază organismul consultativ al Consiliului Europei, numai respectul mutual poate duce la practici unanim acceptate, în acord cu „Patrimoniul Constituțional European” și care să permită unui stat să evite sau să depășească crizele. Cu alte cuvinte, principiul loialității constituționale, în viziunea Comisiei, dobândește și conotații politice, concretizându-se, în fapt, într-o coabitare pe cât posibil constructivă. Mai departe, în aviz se arată că această cooperare loială este legată din punct de vedere funcțional de aplicarea Constituției. Comisia face referire, în acest cadru, și la obligația (îndatorirea) de respect pe care majoritatea o are față de minoritate. Ideea conform căreia „Conformitatea cu statul de drept nu se poate rezuma doar la aplicarea formală a textului expres al legii și al Constituției. Ea implică, de asemenea, comportamente și practici constituționale, care facilitează respectarea regulilor formale de toate organele constituționale și respectul mutual dintre ele.” evocă realitatea că o constituție nu se reduce la prevederile sale explicite, că există, cu alte cuvinte, dispoziții de natură constituțională plasate la un nivel metaconstituțional, care și ele, ca toate regulile înscrise în textul fundamental, trebuie respectate de toate autoritățile publice și a căror eludare trebuie sancționată de justiția constituțională.

---

⁴⁷ Deci regula conform căreia fiecare autoritate publică trebuie să își cunoască în mod clar competențele, precum și competențele celorlalte autorități, *mai ales* (s.n.) a celor din sfera raporturilor constituționale în care este implicată. În acest sens, a se vedea Muraru, I., Constantinescu, M., „Ordonanța guvernamentală. Doctrină și jurisprudență”, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 168. Așadar, această loialitate se manifestă cu precădere în cadrul raporturilor de drept constituțional, ceea ce, în mod firesc, nu exclude, ci chiar presupune ca ea să se manifeste și în cadrul altor raporturi de drept public - spre exemplu, de drept administrativ, financiar, fiscal etc. -, întrucât raporturile cu dublă natură juridică reglementate de textul constituțional constituie, de fapt, regula, în vreme ce raporturile „pure” de drept constituțional reprezintă excepția.

⁴⁸ Mai exact, este „o prelungire a principiului separației și echilibrului puterilor în stat”, așa cum Curtea a statuat în Decizia nr. 1431 din 3 noiembrie 2010 (Monitorul Oficial, nr. 758 din 12 noiembrie 2010) și în Decizia nr. 1 din 4 ianuarie 2011 (Monitorul Oficial, nr. 135 din 23 februarie 2011).

⁴⁹ Popa, N., „Teoria generală a dreptului”, Ed. Actami, București, 1998, pp. 112-125, Beleiu, Gh., *op. cit.*, p. 18.

⁵⁰ *The principle of loyal cooperation between the institutions.*

În a doua sa formă, principiul loialității constituționale ca loialitate față de Actul fundamental (obligație de respectare a acestuia) este, desigur, tot un principiu fundamental, dată fiind opozabilitatea sa *erga omnes* și împrejurarea că, în fapt, se identifică cu principiul *fundamental* prevăzut la art. 1 alin. (5) din Constituție, conform căruia respectarea Constituției și a supremației sale este obligatorie⁵¹.

În fine, principiul loialității constituționale ca loialitate *mai ales* a aleșilor față de voința populară poate fi privit fie ca principiu fundamental al dreptului⁵², fie ca principiu specific unei instituții a dreptului constituțional⁵³.

Astfel cum lesne se observă, calificarea *in abstracto* a acestui principiu poate duce la soluții diferite sau chiar divergente, de aceea apreciem că natura juridică a sa poate fi mai fidel determinată în funcție de datele speței avute în vedere. O apreciere în lipsa unor circumstanțe concrete prezintă riscul unui rezultat eronat și/ori derutant.

V. Concluzii

Opinăm că principiul loialității constituționale nu este pentru dreptul românesc o simplă formă fără fond, un simplu transfer juridic *tale quale*, ci este depozitarul unei părți din cultura juridică (mai ales de drept constituțional) și politică românească, din filosofia judecătorului constituțional român și a doctrinarului post-iluminist străin, precum și a celui post-decembrist autohton. Acest principiu este dovada sfârșitului epocii în care separația puterilor în stat era receptată în forma ei rigidă, este reafirmarea principiului supremației Constituției și simbolul suveranității naționale a poporului român.

Totodată, fără restul „arsenalului” de principii ale dreptului, principiul loialității constituționale și-ar vedea serios limitată eficiența, căci, de multe ori, relația dintre primele și cel din urmă este ca de la mijloc sau instrument la scop sau interes ori viceversa. Iar fără diligența judecătorului constituțional, acest principiu ar deveni simplă retorică.

Principiul loialității constituționale face parte integrantă dintr-un sistem „viu” - sistemul dreptului românesc -, pe care îl normează *ante factum* și căruia îi aduce corective *post factum*.

Principiul loialității constituționale nu este o formă fără fond, ci, dimpotrivă, fondul său, conținutul său normativ este în continuă adaptare la realitățile politice și juridice din statul român.

Instrument de incontestabilă utilitate în cadrul controlului de constituționalitate⁵⁴, concept indisolubil legat de altele precum „putere de stat”, „putere politică”, „supremația Constituției”, „autoritate publică”, „popor”, „separație, echilibru, colaborare și control mutual al puterilor”, conciliant între democrația participativă și cea reprezentativă, element al mecanismului de *checks and balances*, de contraponderare instituțională între autoritățile publice, teorie rapid propagată pe

⁵¹ El însuși având natura unui principiu fundamental al dreptului, cu vocație universală de aplicare în sistemul românesc de drept.

⁵² Întrucât stă la baza democrației reprezentative sau indirecte în statul român, deci a statului însuși și, prin aceasta, a dreptului.

⁵³ Guvernând instituția raportului de reprezentare, care are o natură esențialmente constituțională.

⁵⁴ Dovadă faptul că, dintre deciziile pronunțate de Curte în anul 2012, cinci fac referire la acest principiu, față de câte o decizie în fiecare dintre anii 2007, 2008, 2010 și 2011.

meridianele europene - toate pot fi deopotrivă caracterizări ale principiului loialității constituționale, care - de ce nu? - ar putea deveni o idee-forță a regimurilor democratice, simultan o armă și un scut împotriva arbitrariului guvernanților - din ce în ce mai des mascat prin mecanisme juridice ingenioase -, o fericită metaforă a statului de drept, chemată să concure, în ultimă instanță, fie direct, fie indirect, la protecția - oricât de surprinzător ar părea după mai mult de două secole de la Revoluția franceză - a încă fragilului cetățean...

Bibliografie

1. Belei, Gh., „Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil.”, ed. a XI-a, revăzută și adăugită de M. Nicolae, P. Trușcă, Ed. Universul Juridic, București, 2007
2. Dănișor, D. C., „Constituția României comentată. Titlul I. Principiile generale”, Ed. Universul Juridic, București, 2009
3. Deleanu, I., „Drepturile subiective și abuzul de drept”, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998
4. Deleanu, I., „Instituții și proceduri constituționale - în dreptul român și în dreptul comparat”, Ed. C. H. Beck, București, 2006
5. Deleanu, I., „Separația puterilor în stat - dogmă sau realitate?”, „Dreptul”, nr. 2-3/1991
6. Drăganu, T., „Drept constituțional și instituții politice - tratat elementar”, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 1998
7. Drăganu, T., „Drept constituțional și instituții politice - tratat elementar”, vol. II, Ed. Lumina Lex, București, 1998
8. Ionescu, C., „Tratat de drept constituțional contemporan”, ed. 2, Ed. C. H. Beck, București, 2008
9. Muraru, I., Tănăsescu, E. S., „Drept constituțional și instituții politice”, vol. I, ed. 13, Ed. C. H. Beck, București, 2008
10. Popa, N., „Teoria generală a dreptului”, Ed. Actami, București, 1998
11. Popa, N., „Teoria generală a dreptului”, ed. 3, Ed. C. H. Beck, București, 2008
12. Site-ul Curții Constituționale a României [www.ccr.ro], accesat ultima dată la 8 martie 2013
13. Site-ul Curții Constituționale Federale din Germania [www.bundesverfassungsgericht.de], accesat ultima dată la 8 martie 2013
14. Site-ul Președintelui României [www.presidency.ro], accesat ultima dată la 9 martie 2013